

grans, e adobà-les» (Ag. I, 304) i hi ha també *ganivet* en el cap. 292 (Riq., 823.6), comprovat amb *g-* en l'ed. princeps (no *canivet*, com en NCL. IV, 219.5). També conserva en part la forma antiga l'autor de la *Manescalía* de Batllori: «pren un *canivet* que sia ben tallant, e talla la vena dejús de la ligadura», però així mateix «cura a persona qui's pas la mà o lo dit, ab coltell o *ganivet* e <n> loc de nirvi» (AORBB v, 213, 221).⁴ En conclusió: antigament sembla que *ganivet* era l'eina de tallant fi i penetrant, a diferència de *coltell* (llavors ple de vigor encara pertot) l'arma puixant i forta capaç d'infligir ferides, decisives, mortals, a animals o homes poderosos.

En ús fins ara en tot el territori de la llengua, sense exceptuar-ne el Migjorn valencià (MGadea), l'extrem Nord-oest (*ganibét* Vall Ferrera, 1932) i les Illes (fins a Eivissa «*ganivet* cuchillo», PzCabr.). La variant amb metàtesi consonàntica és del Continent, mentre que a les Balears hi ha una forma vulgar amb intercanvi de les vocals: mall. etc. *guinavet* (BDLC VIII, 161; VI, 173). L'articulació palatal de *gä-* afavoria en el baleàric el trasllat de la vocal tancada a la primera síl·laba.

Des del català (i en alguna part des del gascò o francès) el mot es propagà a l'Oest, especialment per Aragó: l'arag. *ganivet*, *-ete* es registra des de 1331 a 1365, amb variants freqüents (arag. *gānivate*, *cañivete*) i moltes altres, entre elles algunes amb la *c-* conservada (*canivet*, GrConqUlt., c. 1300) o amb *-f-*, que combinant-ho amb metàtesi apareix com a *gafinèt* traduint l'al. *messer* en un morisc de cap a Calatayud entre 1500 i 1535 (Al-And. XI, 279), veg. DECH (CANIVETE); i RFE IX, 268; San Ildefonso, 53.21; *gānivate* i *cañ-*, Juan Manuel (L. de la Caça, 62.26); *ganavete*, GnzClavijo (GrTamerlán, 86.12); amb metàtesi *caviñete* en Lucas Fernández, Sayago *cavineti*, *gamiñete* en el Yúcuñ (MzPi., RABM 1902, B 79b).

Els fets són paral·lels a l'altre vessant pirinenc: oc. ant. *canivet* i *ganifet*. I el que va passar en francès és instructiu: *canivet* es troba allà ja en el S. XII, mentre que de *canif* no apareix documentació fins al XV (FEW II, 902a, § 4): no pas perquè no existís sinó perquè aviat, com pertot, el diminutiu, prevalent-se de la condició general d'eina de tall molt fi, usurpà aviat la designació de la major part de les varietats, deixant per al primitiu *canif* algunes de menys comunes; cosa semblant degué passar tot seguit a casa nostra, solament que els textos del català, entre nosaltres, són menys rics i variats en l'època arcaica que els del francès (i així el primitiu resta forma suposada); més tard la selecció empobridora s'opera en sentit oposat en les dues llengües, la una deixa esvanir *canivet* i l'altra *canif* (o *ganif*).

DERIV.: Probablement ho és, regressiu, la forma *ganiva* que sembla usada per alguns cerdans (AntCayrol: JPCerdà, AlCM), comparable a *gaviño* 'podadora, veremell' que ha extret de la forma metatitzada l'aragonès de Casp (BDC XXIV, 171). *Ganivetada* [1714; «... com una *ganivetada* en el sexe ---», Sagarra, All i Salobre]. *Ganiveter*, *ganivetaire*; *ganiveteria*. *Ganivetera*. *Ganivetejar*. *Ganivetó* [DTO.]; «un pobre jayo,

sentat en un dels pedrissos del costat de la porta, ab auxili d'un ~ construïa un flaviol de canya», Vidal i Val., *Rosada d'estiu*, 69].

Ganiveta [fi S. XIV]: «la vella --- les anques --- les cuxes fort cruels --- axí tantost yo-m leví del lit e, tot felló, volguí-li metre la *ganiveta* ---» en l'assaig juvenil de Bernat Metge, *La Velletona* (Ovidi Enam., Riq., 104.16); amb metàtesi: «tota ferramenta de ferro o acer --- com és --- tisores de baxar, ne altres *gavinetes*, agulles de cosir ---», doc. de 1481 (Moliné, *Consolat*, 233); la grossa *ganiveta* no ha mancat mai a les taules de la tradicional masia catalana, però és sabut que el Rei botxí obligà c. 1720 a reblar-les totes amb una cadena per a tranquil·litat de... consciència; «En Benet prengué d'una llexa un gros pa de sègol, agafà la *ganiveta*, ab què lo senyà, y llescà pa per tots», Bosch de la Tr. (*Lena*, 24). Sembla que passà al basc des d'antic, on ha restat *gaminta* «cuchillo» a la vall de Zaraitze: evolució fonètica normal (però antiga) de *gamiita* (passant per *gamita*) des de *gabineta*, *gamineta* (Mitxelena, *FonHiVca.*, 163), si bé no puc assegurar que la *-a* no sigui la de l'article, aglutinat a un masculí romànic *gavinet*.

¹ La mateixa mà sense passar-hi ratlla, hi escriví *coltell* al damunt, com per explicar el mot. — ² Cf. en el mateix *TbPu.*: «DE LA PRESÓ --- tallar les cordes ab un *ganivet*»; «un full de paper pergami --- los baynots --- les tisores --- llanceta --- *ganivet*: gladiolus; pluma ---»; «torcaboques --- saller --- *ganivet*: gladius, cultellus», 18, 180, 187. —

³ «Pres un *ganivet* petit, e lla on eren los mals, ragué-ls e posà-y bé», *Sermons* I, 62.17. — ⁴ És a dir el mateix estat fluctuant entre les dues formes que ha continuat fins avui en l'ús corrent del català central, i en valencià: *ganivet* (II, 14) i *gavinet* (I, 6), MGadea (*T. del Xè*). Més testimonis del mot en textos dels Ss. XV-XVI (*Venturós Pelegrí* etc.), en Careta (*Barbr.*, s. v. *navaja*).

Gano, V. *gana*

GANOIDES, 'grup de peixos de brillants escates', derivat savi del gr. *γάμος* 'lluenter'. □ 1.ª doc.: *DFa*. (no *DOrt.*).

Ganós, V. *gana* *Gansa*, V. *gansalla*

GANSALLA, 'fil d'empalomar', 'rotllana o anella de cordill', sembla tenir el mateix origen que l'oc. ant. *guinsalb* 'soga', 'corda', it. *guinzaglio* id., o sigui del compost germànic que en francès seria *WINTSAIL, format amb els mots *wind* i *sail* del germànic comú, aquest significat 'soga, corda' i designant aquell alhora el 'vent' i el 'gos llebrer' o corredor, que es duu lligat amb corda: de fet el sentit generalment vàlid en italià és el llaç per dur lligats els cans caçadors, i potser el compost WINTSAIL significà alhora això i els llibants que governaven les veles desplegades al vent. □ 1.ª doc.: c. 1410-20.

«Fil de *gansalles*, 4 lliures, o empalomar», doc. ross.